

BUXTEHUDE

DOOR HET

EGIDIUS KWARTET & CONSORT

Peter de Groot-altus, Marco van de Klundert-tenor, Hans Wijers-bariton, Donald Bentvelsen-bas
Hanneke Wierenga en Elizabeth Ingen Housz-viool, James Munrow-violone, Vincent van Laar-continuo

Dieterich Buxtehude was Deen van geboorte maar schreef in Lübeck de meeste van zijn werken*. In deze stad, waar hij bijna zijn hele leven woonde, hadden de zogenaamde *piëtisten* het voor het zeggen. Buxtehude schreef zijn muziek dan ook op de zeer vrome teksten die toen in de mode waren, maar hij zorgde er voor dat het nergens kwezelig of eenvormig werd. Met een groot inlevingsvermogen en een rijke fantasie ging hij te werk in een bij vlagen virtuoze stijl en op een heel eigen, onmiddellijk herkenbare manier: elegant, harmonieus en voor velen niet zelden meeslepend en genotzalig. Muzikale marsepein.

(*Deze stad vierde in 2007 het tweehonderdjarig bestaan van Duitslands beroemdste Marsepeinbakker)

Programma:

- *Aperite mihi portas iustitiae*
- *Prelude und Choral: Kyrie, Gott Vater in Ewigkeit*
- *Wenn ich, Herr Jesu, habe dich* (tekst: Anna Sophia Landgräfin von Hessen)
- *Prelude und Choral; Wär Gott nicht mit uns diese Zeit* (tekst: Martin Luther)(BuxWV 222)
- *Jesulein, du Tausendschön*
- Eventueel kleine pauze
- *Quemadmodum desiderat* (Ps. 42) (chiaconna)
- *Prelude und Choral; Vater unser im Himmelreich* (BuxWV 219)
- *O wie selig*
- *Prelude und Choral: O Ewigkeit, du Donnerwort* (tekst: Johannes Rist)
- *Ecce nunc benedicite Domino* (Ps. 134)

Toelichting

Buxtehude ...

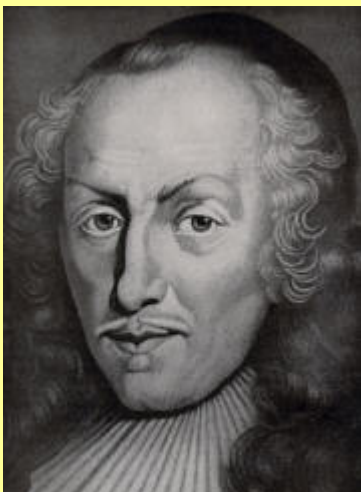
Het programma opent met één van de vroegste werken, zo niet hét vroegst bekende werk van Buxtehude; *Aperite mihi portas justitiae*. Hij schreef het rond 1667. Vergeefs heeft menig musicoloog geprobeerd er invloeden van leermeesters in aan te wijzen. Men dacht aan Weckmann en Scheidemann. Het werk is opgedragen aan Christoph Schneider, de Zweedse resident en postmeester in Helsingör. In dat zelfde jaar legde Buxtehude zijn eerste contacten met de stad waarmee zijn naam voor altijd verbonden zal blijven: Lübeck. Daar volgde hij in april 1668 de beroemde organist op van de *Marienkirche*, Franz Tunder, en hij huwde in dat zelfde jaar Tunders dochter Anna Margaretha waarmee hij en passant een zwager werd van een andere bekende componist, namelijk Samuel Franck, die met de andere dochter van Tunder getrouwd was.

Buxtehude leidde een zeer geïsoleerd leven. Nergens lezen we over reizen of orgelbezoeken elders in het land. Hij zat in Lübeck, en de wereld kwam bij hem langs. Zijn activiteiten als organist in de kerk zelf waren overigens tamelijk beperkt; hij werd geacht voor- en naspelen te bedenken en wat te

improviseren tijdens de communie (het begeleiden van de koralen was geen gewoonte in Lübeck). Soms werd er tijdens die communie ook een motet van hem uitgevoerd. Tot het componeren van 'Musiken' was Buxtehude echter niet contractueel verplicht, dat kwam voor rekening van de Kantor. Als organist had hij wel een heel andere plicht; de leiding van de 'Abendmusiken' die als typisch Lübeckse attractie sinds 1647, vooral uit commerciële gronden en ter vermaak van de beursgangers en kooplieden, waren ingesteld. Buxtehude emancipeerde dit divertissement, verplaatste het naar de zondagen en stuurde aan op 'starkere Musiken'. Na 1673 waren de muzikanten van de stadsraad verplicht hun medewerking te verlenen aan deze concerten. Buxtehude moet honderden *Kantaten* hebben geschreven voor deze concerten. Veel is verloren gegaan. De teksten van deze *Kantaten* waren zeer divers; bijbelteksten in het Duits of Latijn, kerklied- en koraalteksten en teksten die voor bijzondere gelegenheden en vieringen speciaal gemaakt waren. In al die teksten is de dominante invloed van het zeer devote Piëtisme aanwezig. Kenmerkend voor deze stijl is de fixatie op de na te volgen Jezus in een zeer zoetig en geparfumeerd te noemen woordkeus met terugkerende formules en sjablonen. De devotiestukken in dit programma zijn daar een mooi voorbeeld van. Maar Buxtehudes genie zorgt er voor dat het nergens kwezelig of eenvormig wordt. Met een groot inlevingsvermogen en een rijke fantasie gaat hij te werk in een bij vlagen virtuoze stijl en op een manier die uniek was voor zijn tijd. Het is niet voor niets dat J.S. Bach speciaal naar Lübeck reisde om Buxtehudes muziek te horen.

...en het Piëtisme.

De titel van dit programma is ontleend aan een helaas verloren gegane Kantate van Buxtehude: *Das allerschrecklichste und allererfreulichste, nemlich Ende der Zeit und Anfang der Ewigkeit*. Deze pompeuze beschrijving van de angst voor en het verlangen naar het eigen doodsuur is een typisch product van het Duitse Pietisme. Deze beweging zette zich af tegen een al te ver doorgereven Luthers dogmatisme, waarin de uitspraken van Dr. Luther belangrijker leken dan de woorden uit De

Schrift. In 1675 verscheen er een belangrijk boek dat deze beweging in zijn essentie samenvatte: *Pia Desideria oder Herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren evangelischen Kirche*. Het was geschreven door Buxtehudes generatiegenoot Philipp Jacob Spener (1635-1705). Hij propageerde zondagse samenkomsten met vrienden waar men in huiselijk verband de bijbel las, liederen zong en over de preek nasprak. De Lutherse volkskerk moest zo een kerk van ware christenen worden waarin elk der lidmaten een persoonlijke relatie met God opbouwde, zich bewust was van de aardse tijdigheid en het eeuwige heil dat te wachten stond, en daarvan doorlopend getuigde.

Was soll unsere allergrößte und beständigste Sorge sein? Daß wir im Leben, im Sterben und nach dem Tod, also in Zeit und Ewigkeit, mit Gott, als unserem alleinigen höchsten Gut, unzertrennlich vereinigt sein mögen.

In bovenstaand citaat heet het enige en allerhoogste goed weliswaar God, maar het was vooral de tweede persoon Gods, Jezus, die in het

Piëtisme als persoonlijke geliefde, held, voorwerp van zweverige liefde en als weg naar de beloofde eeuwigheid werd vereerd. Natuurlijk zocht al die persoonlijke beleving een uitweg. Die vond men in een ongebreidelde dichtdwang. Iedereen dichte er stevig op los om van oprechte vroomheid te getuigen. (*Wer da nicht geistliche Verse macht, der ist kein ganz erweckter Christ*) Geestelijke dichtkunst werd mode in de zeventiende eeuw. Soms zelfs niet eens meer uit echte persoonlijke vroomheid maar als blijk van goede opvoeding en smaak. Zo dichtte bijvoorbeeld zelfs de landgravin van Hessen, Anna Sophia, een heel oeuvre bij elkaar, waaronder het in dit programma uitgevoerde *Wenn ich, Herr Jesu, habe dich*. Deze tendens verklaart waarom de stukken die op de avondmuziek van Lübeck werden uitgevoerd, die toch als openbaar cultureel divertissement werd georganiseerd, en bedoeld waren voor heren (met hun dames) uit het beurs- en marktwezen nochtans van buitengewoon vrome, ja bijna kerkelijke teksten waren voorzien. Wat eenmaal mode is heeft echter het gevaar snel onecht, makkelijk en kwaliteitsloos te worden. De productie van vrome poëziebundels was enorm en de wijdlopigheid en het couplettenquotum nam hand over hand toe. Zo dichtte de in 1607 geboren dichter Johannes Rist niet minder dan 310 lange liederen. In zijn beroemde *O Ewigkeit du Donnerwort* wordt bij de lezer of de zanger in niet minder dan zestien achtregelige strofen de angst voor de eeuwige hellepijn gewekt.

